

HRVATSKI JEZIK I NAZIVLJE BOLONJSKOGA PROCESA: NASTANAK NOVE STRUČNE TERMINOLOGIJE VISOKOGA OBRAZOVANJA

Višnja Kabalina Borenić*

Ekonomski fakultet, Zagreb

Rad se bavi utjecajem nazivlja Bolonjskoga procesa na hrvatski jezik. Zbog svoje učestalosti i važnosti u izvornim tekstovima o reformi, za analizu je odabранo 19 naziva, a njihove poznate adaptirane varijante i prevedenice tražene su pomoću računalnih programa u ograničenom korpusu tekstova. Analiza prema teoriji jezika u kontaktu Rudolfa Filipovića otkrila je neadaptirane i neintegrirane engleske riječi, kompromisne replike, stabilne prevedenice i novotvorenice, nestabilne prevedenice, nove akronime, prebacivanje kodova i promjenu značenja starijega nazivlja, a u radu se navode i primjeri uporabe iz korpusa. Odabrani korpus omogućio je i praćenje prodora nazivlja Bolonjskoga procesa u različite stilске razine, a strano stručno nazivlje pojavljuje se i u tekstovima najvišeg administrativnog stila. Usporedba tekstova najniže razine s tekstovima viših stilskih razina otkriva određeni napor za iznalaženjem prikladnih hrvatskih naziva, ali odsustvo sustavnoga pristupa vodi razaranju sintaktičke strukture hrvatskoga jezika i pogrešnom shvaćanju novoga nazivlja. Konačno, poboljšanje će biti moguće tek kada se u izradu i promidžbu službenoga pojmovnika Bolonjske reforme uključe svi nositelji reforme.

Ključne riječi: jezici u dodiru, institucionalno nazivlje, međunarodni engleski jezik, hrvatski jezik, Bolonjski proces

UVOD

Reforma europskoga visokog školstva započela je donošenjem *Bolonjske deklaracije* 1999. godine. Hrvatski izvori (poglavito se radi o dokumentima Sveučilišta u Zagrebu i Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa) počinju spominjati reformu 1999. godine. Zapisnik 11. sjednice Senata Sveučilišta u Zagrebu od 30. 6. 1999. donosi sljedeće kratko izvješće: „U Bologni održan sastanak europskih ministara posvećen harmonizaciji u

europskom visokom obrazovanju. Sastanak je završio deklaracijom koja je umnožena u integralnom tekstu kao informacija.” Jezik reforme, svih temeljnih dokumenata i uz reformu vezanih skupova je engleski jezik koji nosi obilježja međunarodnoga jezika i obiluje stručnim izrazima, pa se u ovom slučaju ne radi o kulturnom posuđivanju između dvaju naroda u najužem smislu riječi.

Ovaj rad bavi se utjecajem nazivlja Bolonjskoga procesa na hrvatski jezik. Prije no što bude predstavljen korpus engleskih riječi čiji je transfer i / ili prodor u hrvatski analiziran, potrebno se osvrnuti i na prisutnost izvornih dokumenata na engleskom u svakodnevnom radu resornoga ministarstva i sveučilišta te na rastuću prisutnost i dominaciju engleskog jezika u sveučilišnom diskursu (Nikolić-Hoyt, 2005). Uz pozive na sjednice Senata i raznih povjerenstava pri Sveučilištu u Zagrebu i Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa, materijali se u pravilu upućuju na engleskom jeziku. Isključivo na engleskom se pišu i izvješća koja se podnose vanjskim evaluacijskim agencijama: European University Association (EUA) i Salzburg Seminar. Izvješća inozemnih agencija za osiguranje kvalitete ne prevode se na hrvatski. Više je razloga prihvaćanja pisane komunikacije na engleskom. Osim što treba provesti harmonizaciju, odnosno konvergenciju različitih sustava, proces dodatno usložnjavaju problemi vezani uz opisivanje različitih i raznorodnih obrazovnih sustava. Čitav proces reforme neupitno je proces centralizacije i integracije na svim razinama¹¹, a ostvarenje cilja uvelike ovisi o uporabi preciznoga nazivlja te brzoj i učinkovitoj međunarodnoj komunikaciji na jednom jeziku.

Odabrano nazivlje i korpus analiziranih tekstova

Zbog svoje učestalosti i važnosti u izvornim tekstovima o reformi, odabранe su sljedeće riječi i sintagme: Bologna process, Bologna seminar, ECTS, ECTS system, mobility, cycle, undergraduate, graduate, postgraduate, workload, learning outcome, modul, tuning, stocktaking, curriculum, syllabus, university management, lump sum i overreaching qualifications framework.

Odabranе engleske riječi ili njihove poznate adaptirane varijante i prevedenice tražene su pomoću računalnih programa za pretraživanje teksta u ograničenom korpusu tekstova: Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom školstvu iz 2003., Statutu Sveučilišta u Zagrebu iz 2005., Vodiču kroz studij za maturante u 2006/07, zapisnicima sa sjednica Senata iz 2004/05 i izvješćima Nacionalne skupine za praćenje Bologne iz 2004. godine. Analizirani dokumenti u prvoj se redu bave strukturom studija, akademskom mobilnošću i uvođenjem transparentnog načina bodovanja studentskog opterećenja¹².

Odabrani korpus ograničenoga je opsega, ali sadržava tekstove različitih podstilova, pa je osim utjecaja na hrvatski jezik moguće pratiti i prodor nazivlja Bolonjskoga procesa u različite stilske razine. Zakon i Statut predstavljaju izrazito službene dokumente pročišćenoga administrativnog stila. Vodič za maturante Sveučilišta u Zagrebu objavljuje podatke o studijima kako su ih dostavili fakulteti ili akademije pa stoga predstavlja primjer neujednačenoga korištenja nazivlja u službene svrhe. Zapisnike sa sjednica Senata i izvješća članova Nacionalne skupine za praćenje Bologne obilježava česta uporaba izvornoga

stručnog žargona i prebacivanje kodova, što nam daje naslutiti razmjere uporabe tuđica u govornom jeziku.

Modeli i replike

U analiziranom korpusu odabранo se specifično nazivlje reforme pojavljuje kako slijedi. Svaki odabrani model analiziran je u zasebnom poglavlju prema teoriji jezika u kontaktu Rudolfa Filipovića (Filipović, 1986, 1990). Prvo su obrađeni tekstovi najviše stilske razine (Zakon, Statut), a na kraju dolaze nazivi koji se pojavljuju samo u tekstovima najniže stilske razine (izvješćima). Primjeri su navedeni pod navodnim znakovima, a uporaba kurziva u citatima dosljedno je prenesena iz analiziranih tekstova. *Tablica 1.* donosi kratak pregled replika iz analiziranih tekstova.

ECTS

U tekstu Zakona puni izvorni naziv akronima nije naveden. Namjesto uobičajenog akronima ECTS prvo se pojavljuje neposredno preveden puni naziv u duhu hrvatskog jezika: „Svaka razina studija iz stavka 1. ovoga članka mora biti u skladu s europskim sustavom prijenosa bodova (dalje: ECTS) po kojem se jednom godinom studija u pravilu stječe 60 ECTS bodova.” (članak 70. 5). U dalnjem tekstu akronim funkcioniра u sljedećim sintagmama: „stječe 60 ECTS bodova”; „ECTS sustav”. Akronim nije adaptiran, a korak u smjeru adaptacije učinjen je dodavanjem riječi sustav iako je sintagma „ECTS sustav” pleonazam (što nalazimo i u izvornim engleskim tekstovima). Statut Sveučilišta u Zagrebu ne obrazlaže akronim ECTS. Osim hrvatskom sustavu prilagođene sintagme ECTS sustav, pojavljuje se i oblik bez domaće imenice kao drugog dijela sintagme: „u skladu s ECTS”. U *Vodiču za maturante* akronim je ponekad dekliniran kao imenica muškog roda čiji je vezani morfem pridružen spojnicom: „prilagođen Bolonjskoj deklaraciji i europskom sustavu prijenosa bodova (ECTS-u)”. Nadalje, u Vodiču se akronim ECTS rabi i kao naziv za bod koji se u tom sustavu upotrebljava. Replika akronima ECTS u značenju boda unutar europskoga sustava prijenosa bodova u *Vodiču* još je uvjek vrlo nestabilna. Tekstovi pojedinih sastavnica Sveučilišta sadrže različite replike: ECTS, ECTS-bod i ECTS bod. Ni integracija u hrvatski sustav nije dosljedna: „uz 180 ECTS-a”, „180 ECTS bodova” i „180 ECTS-bodova”, nalazimo i „180 ECTS”. U zapisnicima sa sjednica Senata ECTS se ne koristi kao naziv za bod u ECTS sustavu, a model ECTS system ima nestabilne replike. Pojavljuju se sljedeći primjeri: „ujednačavanje sustava ECTS bodova”; „upoznala je prisutne s predvidenim programom i ECTS sustavom”; „specijalizacije izražavaju ECTS sustav u cijelim brojevima”. Jezik izvješća najbliži je neslužbenom govornom jezičnom izrazu. U izvješćima su replike za ECTS u smislu boda nestabilnije no u ostalim tekstovima, a osim replike ECTS bod, pojavljuje se i naziv kredit, iako najuže gledano taj izraz ne predstavlja istoznačnicu izvorne sintagme ECTS point. Primjeri uporabe različitih replika su mnogobrojni: „ECTS bodovi su korisni za mobilnost”; „značenje ECTS-a i suplementa diplomi”; „ciklusi, stupnjevi i

krediti kao elementi”; „prikladna primjena ECTS-a”; „kvalifikacije i kompetencije se moraju temeljiti na ishodima učenja, vezati se uz ECTS”; „opterećenje studenata mjeri se preko ECTS-a.”

Mobility

U tekstu Zakona riječ mobilnost pojavljuje se samo jednom, ali valja napomenuti da je riječ od ranije integrirana u hrvatski jezik. Na drugom mjestu, u specifičnom nacionalnom kontekstu, nalazi se prevedenica pokretljivost (Hrvatski izvještajni centar o akademskoj pokretljivosti). U ostalim analiziranim tekstovima prevedenica pokretljivost za mobility u potpunosti izostaje, a pojavljuje se potpuno integrirana riječ mobilnost, naročito često u *Vodiču kroz studij*, zapisnicima i izvješćima. U usporedbi s pojavom iste riječi u službenom nazivu domaće institucije (Hrvatski izvještajni centar o akademskoj pokretljivosti), jasno je da neformalniji stil zapisnika i izvješća češće upotrebljava tuđicu. U govornom se jeziku, nadalje, često rabi i engleska riječ mobility³¹.

Cycle

Iako je naziv ciklus ključan za opisivanje strukture reformiranih studija, Zakon ne spominje cikluse nego govorci o razinama: „svaka razina sveučilišnog studija završava stjecanjem određenog naziva ili stupnja” (članak 70. 3). U Statutu se na mjestu engleskog naziva *cycle* pojavljuje internacionalizam ciklus: „u studiju koji se ne izvodi u dva ciklusa”. Za razliku od teksta Zakona, zapisničar sjednica Senata i autori tekstova u *Vodiču kroz studij* bez zadrške se služe novim stručnim pojmom zaodjenutim u ruhu stare posuđenice ciklus: „tri obrazovna ciklusa”; „drugi obrazovni ciklus”; „završetkom prvog, trogodišnjeg ciklusa”; „financira li se jedan, dva ili tri ciklusa u visokom obrazovanju”; „prediplomski ciklus”; „doktorski ciklus”; „ovim ciklusima”. U izvješćima Nacionalne skupine za praćenje Bologne replike za izvorni naziv *cycle* vrlo su nestabilne, a iz njihove uporabe i konteksta očit je napor koji autori ulažu da bi čitatelju približili značenje novoga stručnog pojma za koji se hrvatski naziv još nije dovoljno ustalio. U obzir treba uzeti i činjenicu da su autori izvješća najčešće prvi koji o novim pojmovima izvještavaju na hrvatskom jeziku. Model ima čak tri replike: ciklus, dio i stupanj. Primjeri: „Doktorski studij treba svugdje postati treći ciklus obrazovanja”; „ciklusi, stupnjevi i krediti kao elementi”; „prvi i drugi ciklus moraju imati različite orientacije”; „osnovni ciljevi trodjelnog sustava (three cycles) su usporedivi i kompatibilni stupnjevi”; „za prva dva stupnja utvrđena je količina ECTS-a, treći je ciklus još uvijek otvoren”; „dvociklički sustav”.

Undergraduate, graduate, postgraduate

U Zakonu se za nazive razina studija koriste neposredne prevedenice od kojih su dvije prisutne u hrvatskom od ranije. Jedino je model undergraduate rezultirao pojavom posve

nove riječi preddiplomski, koja je poslužila za precizno imenovanje do sada nepostojeće razine studija (dodiplomski - studij prema starom programu koji vodi do sveučilišne diplome vs. preddiplomski - prva razina sveučilišnog studija u strukturi s tri ciklusa, ona koja ne vodi do sveučilišne diplome). Iste se novotvorenice pojavljuju i u ostalim tekstovima, a samo u tekstu *Vodiča* nalazi se varijanta „postdiplomski“. Možda je rastuća popularnost izraza „poslijediplomski“ posljedica jezičnog purizma koji je u ovom slučaju vrlo lako ostvariv i stoga privlačan.

BA

U Zakonu se umjesto engleske kratice BA pojavljuje latinski naziv u kurzivu: *baccalaureus / baccalaurea*. Za MA se rabi naziv „magistar struke“. Među hrvatskim nazivima ne postoji paralelizam karakterističan za englesko nazivlje, a u Zakonu se ne pojavljuje ni kasnije sveprisutna prevedenica prvostupnik / prvostupnica. Tekst Statuta sadrži novotvorenice prvostupnik / prvostupnica, a izvorne latinske nazive donosi kurzivom u zagradama. Novotvorenice prvostupnik / prvostupnica izravan su odgovor na novonastalu potrebu za imenovanjem do sada nepostojećega preddiplomskog sveučilišnog stupnja obrazovanja: prvi stupanj > prvostupnik. U *Vodiču za maturante* uporaba hrvatskoga naziva za prvi akademski stupanj nije jedinstvena. Brojnost zabilježenih varijanti ilustrira potrebu autora da pojasne taj novi akademski stupanj. Ponekad se osim latinske riječi (moguće i u krivom broju: „prvostupnici – baccalaureus“) kao pojašnjenje uključuje i engleski naziv „bachelor“ (u navodnicima). Za ilustraciju mogu poslužiti sljedeći primjeri: „prvostupnici (baccalaureus)“; „stječe se prvostupnička svjedodžba (baccalaureus, „bachelor“ ili prvostupnik)“; „baccalaureus ili prvostupnik“; „stječe stručni naziv baccalaureus, „bachelor“ ili prvostupnik“. U izješćima Nacionalne skupine za praćenje Bologne uporaba tuđica relativno je uobičajena. Umjesto sintagme preddiplomski studij, često se pojavljuje engleski naziv Bachelor: „Bachelor: dosta stručnih znanja“; „trogodišnji Bachelor stvara probleme u suradnji.“

MA

Diplomski stupanj u kontekstu Bolonjskoga procesa predstavlja veći problem jer u akademsko nazivlje RH i regije unosi naziv koji se donedavno shvaćao kao poslijediplomski. Kako bi se izbjegla semantička preobrazba, odnosno promjena značenja domaćega poslijediplomskog magistarskog naslova uslijed identifikacije s pogrešnim stranim modelom, Zakon precizno propisuje akademsko nazivlje za pojedine struke. Posljedično tome, u *Vodiču* se rijetko pojavljuje sintagma „magistar struke“. Među malobrojnim primjerima nalazimo: „stječe se naziv magistar geografije“; „naziv magistar (mag.) struke“. Ipak, osam godina nakon potpisivanja Bolonjske deklaracije i četiri godine nakon objave Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom školstvu, miješanje novoga diplomskog akademskog naziva i staroga poslijediplomskog akademskog naziva ostaje učestalom pojavom s ozbiljnim posljedicama i u Hrvatskoj i u inozemstvu. Najnoviji primjer za to u okvirima RH predstavljaju reakcije

na Zakon o akademskim i stručnim nazivima i akademском stupnju od 19. listopada 2007. godine (NN br. 107/2007). Odredba kojom se sveučilišna diploma izjednačuje s nazivom magistar struke rezultirala je znatnom društvenom euforijom i senzacionalističkim novinskim napisima (Svi postali magistri, Večernji list od 31. 10. 2007.; Svi s četverogodišnjim sudijem postaju magistri, Vjesnik od 24. 10. 2007.) uz stereotipne slike mladih u togama koji prema stranoj tradiciji u zrak bacaju akademske kape. Unatoč tome što isti Zakon precizno definira razliku između magistra struke i magistra znanosti, iste su „vijesti“ na internetskim blogovima izazvale zabrinute komentare i ogorčene proteste magistara znanosti.

Specifične nazine i pojmove Bolonjskoga procesa analizirane u ostatku ovog rada Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom školstvu ne spominje.

Workload

Naziv workload je u kontekstu Bolonjskoga procesa zadobio novo značenje. Pojam koji je izvorno pripadao značajskom polju materijalne proizvodnje i proizvodnih procesa sada uključuje i opterećenje studenta u nastavnom / studijskom procesu. Sintagme koje se upotrebljavaju u Satutu sadrže staru prevedenicu „opterećenje“ i dodatne elemente (radno, nastavno, studenta) koji sužavaju njezino značenje: opterećenje studenta, radno opterećenje studenta. U engleskoj terminologiji Bolonjskoga procesa stručno značenje naziva *workload* više ne treba dodatno određivati. Možda će se i u hrvatskoj stručnoj terminologiji uskoro koristiti samo prevedenica *opterećenje*. U zapisnicima sa sjednica Senata rabi se samo sintagma opterećenje studenata, dok su u izvješćima replike za izvorni naziv vrlo nestabilne. Iz njihove uporabe, učestalog prebacivanja kodova i konteksta očit je napor koji autori ulažu da bi bili sigurni da su čitatelju približili značenje novoga stručnog pojma. Tekstovi izvješća uključuju sljedeće primjere: „studentsko opterećenje/nastavno opterećenje“; „visoko obrazovanje temelji se na: *workload*, *level*, *learning outcomes*, *competences*, *profile*“; „opterećenje studenata“; „uloženi rad“.

University management

Umjesto sintagme university management koja se često pojavljuje u govoru kao strana sintagma, tekst Statuta i zapisnici sa sjednica Senata govore o upravljanju sveučilištem, a sve je učestalija i uporaba hrvatske varijante u govoru. Možda je to pozitivna posljedica popularnosti sintagme upravljanje kvalitetom. U ostatku korpusa sintagma upravljanje sveučilištem uopće se ne spominje.

Lump sum

Najzačudniji primjer u čitavom razmatranom korpusu upotreba je engleske sintagme lump sum u tekstu Statuta Sveučilišta u Zagrebu. Bolonjski proces pretpostavlja i financijsku reformu sustava, a vezano s njom i integraciju sveučilišta. Ključni pojam novog načina

organizacije poslovanja opisuje za hrvatske prilike posve nov pristup financiranju sveučilišta: "stavljaju na raspolaganje u cijelosti (tvz. *Lump sum*)". Tako objašnjen pojam rabi se u dalnjem tekstu u kurzivu, kao replika sastavljena od engleske osnove i nultoga vezanog morfema. Piše se etimološki, izvornom grafijom, a izgovara po pravilima engleskoga jezika: "financiranje Sveučilišta po sustavu *lump sum-a*". Ta engleska sintagma u hrvatskoj se rečenici Statuta ponaša kao imenica muškoga roda integrirana u deklinacijski sustav, a vezani morfemi odvajaju se od nje spojnicom. Kako u hrvatskom postoji internacionalizam latinskoga podrijetla, a ženskog roda (suma), pitanje je kako će teći proces prilagodbe *lump sum-a*. Zanimljivo je da za *lump sum* niti jedan od kasnijih analiziranih tekstova nije ponudio neki drugi naziv. Sintagma *lump sum* pojavljuje se u Statutu Sveučilišta u kurzivu, kao nenadomjestiv, ali rijetko rabljen naziv. Kasnije se često pojavljuje u mnogim diskusijama i zapisnicima sa sjednica Senata. Ponekad sintagma ima atributivnu funkciju (*lump sum financiranje*, *lump sum model*), a ponekad stoji samostalno, dobiva vezani morfem i pisana je bez kurziva (*lump sum-u*, *lump sum-a*). Primjeri: „kada Sveučilište bude i finansijski integrirano prema *lump sum-u*”; „primjene *lump sum-a*”; „kad krene *lump sum model*”; „povjerenstvo za *lump sum*”; „što se tiče *lump sum financiranja*”; „ne možemo preći na *lump sum*”; „za *lump sum financiranje*”; „što se tiče *lump sum-a*”; „na definiranju *lump sum modela financiranja*”; „za uspješnu provedbu *lump sum-a*”. Sveučilište u Zagrebu prihvataljivo rješenje službeno uvodi tek u listopadu 2007. godine: model cjelovitog iznosa. Sintagma se sustavno rabi u Pravilniku o osnovama financiranja Sveučilišta u Zagrebu i službenoj prepisci Sveučilišta. Primjeri: „alokacija resursa... kroz model cjelovitog iznosa”; „sredstva... nisu sastavni dio cjelovitog iznosa”; „u dijelu koji se odnosi na sredstva cjelovitog iznosa”; „PZUD se financira... kroz cjeloviti iznos”; „planiraju se izvan cjelovitog iznosa”.

Specifični nazivi i pojmovi Bolonjskoga procesa koji su analizirani u ostatku ovog rada ne pojavljuju se niti u Zakonu niti u Statutu Sveučilišta u Zagrebu.

Modul

Model se integrirao u morfološki sustav jezika primatelja bez formalne morfološke promjene, a sklanja se kao imenica muškoga roda. Vrlo se često rabi u *Vodiču za maturante*, i to kao replika nulte semantičke ekstenzije. Međutim, kako u ostatku Europe postoje različiti oblici i shvaćanja nastavnoga sadržaja organiziranog u module, a taj model organizacije nastave ne pripada hrvatskoj obrazovnoj tradiciji, upitno je da li je izvorno značenje bolonjskoga naziva točno shvaćeno i preneseno. Navedeni primjeri ilustriraju čitavu paletu značenja: „Modul primijenjene kineziologije”; „modul pedagoških predmeta”; „diplomski studij s modulima”; „upis jedne od triju izbornih skupina (modula)”; „inženjerstvo s modulima”; „moduli nude izborne kolegije”; „s mogućim izborom modula”; „praksi vezanu uz odredene stručne sadržaje (module) predvidene studijskim programom”; „I. semestar predstavlja temelje studija i čini ga pet obveznih modula”.

Modular

Zbog važnosti organizacije nastavnoga programa u module, u hrvatskom se javlja i potreba za pridjevom koji bi opisivao takvu strukturu studija. Uslijed kratkoće vremena, a možda i zbog nejasnoće stručnog pojma, u hrvatski je preuzet engleski pridjev modular, ali mu se redovito pridodaje pridjevski formant u morfološkom sustavu hrvatskoga jezika. Tako dobivamo hibridni pridjev s dva pridjevska formanta, jednim stranim i jednim domaćim: modularan. U analiziranom korpusu, pridjev modularan pojavljuje se samo u Vodiču za maturante.

Curriculum

Latinska riječ curriculum pisana uglavnom izvornom grafijom tradicionalno se rabila u hrvatskom školstvu desetljećima prije Bolonjske reforme, a u sintagmi curriculum vitae i danas se u hrvatskom rabi isključivo u izvornom obliku. U kontekstu Bolonjske reforme curriculum je zadobio prošireno značenje koje osim nastavnoga programa obuhvaća i druge elemente: mjesto izvođenja nastave, kvalitetu nastave te način praćenja, ali to prošireno značenje nije uvijek razvidno u hrvatskim replikama. U tekstovima iz *Vodiča*, sintagma nastavni program koristi se isključivo u ranjem, užem značenju, dok je uporaba latinskoga naziva izbjegnuta. U zapisnicima sa sjednica Senata pojavljuju se dvije replike: kurikulum i curriculum, od kojih je replika kurikulum učestalija. Zanimljivo je primjetiti da pod utjecajem prodora bolonjskih koncepata u hrvatski obrazovni sustav, a vjerojatno i zbog popularizacije teme u široj javnosti, opada učestalost varijante pisane latinskom grafijom. Ortografski prilagođena replika nadalje prolazi potpunu transmorphemizaciju i dobiva hrvatski morfemski formant za množinu: kurikulumi. Isto se već od ranije događa i s varijantom pisanim izvornom latinskom grafijom: ustrojavanje curriculuma. Analizirani korpus sadrži sljedeće primjere: „kurikulum”; „kurikulumi”; „europsko gospodarstvo vidi kompletну promjenu kurikuluma”; „ustrojavanje curriculuma kompatibilnih s europskim studijskim programom”. U jednom od izvješća pojavljuje se izgovoru prilagođena replika koja je (moguće po uzoru na engleski) zadržala latinski formant za množinu nominativa iako se radi o genitivu: „treba pospješiti promjene kurikula”.

Specifični nazivi i pojmovi Bolonjskoga procesa prikazani u ostatku ovog rada pojavljuju se samo u izvješćima Nacionalne skupine za praćenje Bologne (www.mzos.hr). Na internetskim stranicama MZOŠ-a predstavljena su izvješća iz razdoblja od srpnja 2004. do veljače 2005. godine. Nazivi svih seminara navedeni su samo na engleskom, a prilozi izvješćima redovito su izvorni tekstovi na engleskom. Učestalo je i prebacivanje kodova:
 „...osnovni ciljevi trodijelnog sustava (three cycles) su usporedivi i kompatibilni stupnjevi”;
 „Bachelor: dosta stručnih znanja”;
 „...trogodišnji Bachelor stvara probleme u suradnji”;
 „...Master: usmjeren na dva načina: istraživanje, vođenje poslova”;
 „...visoko obrazovanje temelji se na: workload, level, learning outcomes, competences, profile”.

Jedan izvjestitelj svoje izvješće iz srpnja 2004. završava sljedećim riječima: „Na kraju se ispričavam što je u tekstu pomiješana engleska i hrvatska terminologija. Razlog tome je što su engleski nazivi poznati i prihváćeni, a hrvatski se svi još nisu izradili i prihvatili. Tu je nadalje i potreba da usvojimo mnoge kratice koje se koriste na europskom nivou.” Međutim, kao što je moguće vidjeti iz *Vodiča za maturante* i čuti u stručnim krugovima, prisutnost engleskih naziva te raznolikost hrvatskih prevedenica i prilagođenih engleskih riječi u pisanoj i govornoj komunikaciji nije opala niti u 2006.

Bologna process

U izvješćima se kao replike pojavljuju Bolonjski proces, Bolonja i Bolognski proces. Različite varijante proizlaze iz nesigurnosti u primjeni pravopisnih normi hrvatskoga jezika, što je posljedica sve snažnije opće tendencije zadržavanju izvorne engleske grafije (Sočanac i Nikolić-Hoyt, 2006).

Bologna seminar

Mnogobrojne neprilagođene replike ekonomične engleske sintagme potpuno zamjenjuju prijevod sintagme koji bi mogao glasiti Seminar o provedbi Bolonjskoga procesa ili Seminar na temu Bolonjskoga procesa: „Izvješće s Bologna seminara”; „sudjelovao sam u radu Bologna Seminara (Bologna follow-up seminar)”; „Bologna-seminar”. Takva jezična praksa pridonosi razaranju sintaktičke strukture hrvatskoga jezika učestalom uporabom nominalnih konstrukcija, odnosno premodifikacijom imenice pomoću druge imenice. Uporaba imenice u svojstvu atributa nova je sintaktička struktura u hrvatskom, a očituje se i u sljedećim primjerima: „...sudionici iz Bologna zemalja...”; „...oko 80% Bologna zemalja...”.

Learning outcome

Model learning outcome prenosi se i kao ishod učenja i kao rezultat učenja: „potvrđujući da su postignuti određeni ishodi učenja”; „rezultati učenja su...”. Često je i prebacivanje kodova, a engleski dio rečenice pisan je u kurzivu: „...visoko obrazovanje temelji se na: *workload, level, learning outcomes, competences, profile.*”

Tuning

Pri navođenju naziva međunarodnoga projekta Tuning project preuzimaju se izvorna grafija i izgovor engleskoga izraza tuning. Hrvatska replika sintagme sastoji se od engleskoga izraza tuning i tuđice projekt, a strukturno nije u skladu s hrvatskom sintaksom jer predstavlja premodifikaciju imenicom. Iako značenje riječi tuning u ovom kontekstu odgovara značenju hrvatske riječi usklađivanje, prisutnost ekonomične engleske sintagme, slično primjeru Bologna seminar ili Bologna zemlje, otežava uporabu hrvatskoga izraza. Možda bi se Tuning

project mogao jednostavno prevesti kao usklađivanje. Tuning se u svom izvornom obliku, kao strana riječ, često upotrebljava i u govoru. Neki autori donose stranu riječ u kurzivu, a neki u kurentu: „spomenut je i *Tuning projekt*”; „trebali bismo se uključiti u Tuning projekt.”

Stocktaking

Izvjestitelj je ponudio prevedenicu, ali svjestan da ona još ne može djelovati kao naziv za određeni specifični proces u zagradi donosi i izvorni naziv u kurzivu: „radna skupina za uvid u stanje (*stocktaking*)”. Hrvatskom bi možda primjereno bio izraz povremeni pregled stanja.

Overreaching qualifications framework

Za relativno proziran izvorni naziv *overreaching*, izvjestitelj je ponudio riječ *presvođivanje*. Sintagma je prevedena kao „presvođivanje kvalifikacijskih sustava” (*Overreaching Qualifications Framework*), a izvorni naziv donesen je u zagradi kurzivom. U kontekstu ciljeva bolonjske reforme bolje je uporabiti izraz nadsvođivanje jer se radi o stvaranju krovnoga kvalifikacijskog okvira na teritoriju Europe.

Tablica 1. Pregled pojavljivanja replika u analiziranim tekstovima

Model	Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom školstvu	Statut Sveučilišta u Zagrebu	Vodič kroz studij za maturante u 2006/07	Zapisnici sa sjednica Senata iz 2004/05	Izvješća Nacionalne skupine za praćenje Bologne (2004.)
ECTS	europski sustav prijenosa bodova; stječe 60 ECTS bodova		ECTS; ECTS-bod; ECTS bod; 180 ECTS-a; 180 ECTS bodova 180 ECTS		ECTS; ECTS bod kredit
ECTS system	ECTS sustav	ECTS sustav; u skladu s ECTS	Europski sustav prijenosa bodova (ECTS); prilagođen ECTS-u	ECTS sustav; sustav ECTS bodova	
mobility	mobilnost; pokretljivost	mobilnost	mobilnost	mobilnost	mobilnost
cycle	razina	ciklus	ciklus	ciklus	ciklus; dio; stupanj
undergraduate	preddiplomski	preddiplomski	preddiplomski	preddiplomski	preddiplomski
graduate	diplomski	diplomski	diplomski	diplomski	diplomski
postgraduate	poslijediplomski	poslijediplomski	poslijediplomski; postdiplomski	postjediplomski	postjediplomski
BA	baccalaureus/ baccalaurea	prvostupnik/ prvostupnica (baccalaureus/ baccalaurea)	prvostupnici (baccalaureus); „bachelor”; prvostupnička svjedodžba		Bachelor

Model	Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom školstvu	Statut Sveučilišta u Zagrebu	Vodič kroz studij za maturante u 2006/07	Zapisnici sa sjednica Senata iz 2004/05	Izvješća Nacionalne skupine za praćenje Bologne (2004.)
MA	akademski naziv u skladu sa Zakonom		magistar struke		Master
workload		opterećenje studenta radno opterećenje student		opterećenje studenat	studentsko opterećenje nastavno opterećenje; uloženi ra
university management		upravljanje sveučilištem	upravljanje sveučilištem		
lump sum		Lump sum; po sustavu lump sum-a		lump sum financiranje; prema lump sum-u;	
modul			modul		
modular			modularan		
curriculum			studijiški program; nastavni program; nastavni plan i program	kurikulum; curriculum	Bolonjski proces; Bolonijski proces
Bologna process					Bologna seminar; Bolonijski Seminar;
Bologna seminar					Bologna-seminar

Model	Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom školstvu	Statut Sveučilišta u Zagrebu	Vodič kroz studij za maturante u 2006/07	Zapisnici sa sjednica Senata iz 2004/05	Izvješća Nacionalne skupine za preračunje Bologne (2004.)
learning outcome					ishod učenja; rezultat učenja
tuning					Tuning projekt; Tuning project
stocktaking					uvid u stanje (stocktaking)
overreaching qualifications framework					presvođivanje kvalifikacijskog sistava (Overreaching qualifications framework)

Zaključak

Engleska terminologija bolonjske reforme u prvom redu ima utjecaj na institucionalno nazivlje i stručni žargon visokoga školstva. U hrvatski unosi neadaptirane i neintegrirane engleske riječi (lump sum, benchmarking, tuning), kompromisne replike (modularan), stabilne prevedenice i novotvorenice (prediplomski), nestabilne replike (curriculum vs. kurikulum vs. nastavni plan i program; pokretljivost vs. mobilnost; bod vs. kredit, studentsko opterećenje vs. opterećenje studenata vs. nastavno opterećenje studenata vs. radno opterećenje studenata vs. uloženi rad), mnoštvo novih akronima (ECTS, QU, EHEQ, ENQA, EUA) i učestalo prebacivanje kodova. Popularnost teme dovodi do ubrzanoga gubitka izvorne grafije latinskih naziva (kurikulum, kurikulum), a angлизmi se zbog popularnosti engleskoga redovito pišu izvornom grafijom. U analiziranom razdoblju nove su prevedenice rijetke, a strano institucionalno nazivlje prodire i u tekstove administrativnog stila. Općenito možemo zamjetiti da zbog brzine protoka informacija i intenziteta dodira nema vremena za adaptaciju i integraciju novog nazivlja u hrvatski jezični sustav (Mihaljević, 1998), ali i da proces obilježava posvemašnji nedostatak sustavne institucionalne kontrole.

Sadašnje stanje u hrvatskoj bolonjskoj terminologiji je nezadovoljavajuće. Radi se o stručnom nazivlju kojim se služe političke, upravne i obrazovne institucije, različite struke i najšira javnost, a sustavni, objedinjavajući pristup jezičnim pitanjima posve je izostao. Usklađenost nazivlja s hrvatskim jezičnim sustavom je slaba, posebnosti hrvatskoga obrazovnog sustava zanemarene su, a nedovoljno normirano nazivlje otvara prostor za improvizacije i krivo tumačenje novih stručnih pojmoveva. U osnovi se radi o pojmovnoj transformaciji koja je politički potaknuta, a nije kontrolirano provedena. Nakon dugotrajnoga inicijalnog zastoja u provedbi sveučilišne reforme, proces je obilježila slaba koordinacija i subordinacija, nesigurnost u tumačenju novih pojmoveva, nedostatak kontinuiteta u radu i spora diseminacija informacija. Osim što ovakva situacija dovodi do razaranja strukture hrvatskoga jezika, nedovoljno ujednačeno i nedovoljno precizno shvaćeno nazivlje (na području Europe također) negativno utječe na preobrazbu obrazovnoga sustava te na političke i kulturno-jezičke procese. Znatan broj riječi koje opisuju Bolonjski proces su internacionalizmi, angлизmi ili latinizmi koji su se i ranije upotrebljavali u hrvatskom. U kontekstu Bolonjske reforme promjene njihova značenja mogu dovesti do nesporazuma: curriculum, magistar (kao diplomski naziv), opterećenje i kredit. U analiziranom korpusu pojavili su se i novi, uglavnom strani i neadaptirani nazivi za nama nove stručne pojmove: prediplomski studij, dodiplomski studij, modul, modularan, lump sum, tuning i stocktaking. Možemo se nadati da će zbog stabilizacije i duže uporabe nazivlja reformskoga procesa značenje postati jasno i u engleskom i u hrvatskom, ali propusti u tumačenju nastale su spontano te bi se mogle i zadržati. Poboljšanje će biti moguće tek kada se sustavno pristupi izradi pojmovnika, a to znači da svi sudionici reforme preuzmu dio odgovornosti: od političke instance koja uvodi proces i upravlja njime do stručnjaka iz područja obrazovne znanosti i pojedinih struka te, konačno, jezikoslovaca koji bi trebali surađivati sa strukom pri odabiru nazivlja prikladnog hrvatskome jeziku. Možda bi nužnu stabilizaciju nazivlja ubrzalo objavljivanje službenog pojmovnika Bolonjskoga procesa i izdavačka politika koja bi osigurala da se to nazivlje

sustavno rabi u publikacijama namijenjenim najširem krugu korisnika: maturantima i studentima.

(Bilješke)

^{1/1} Otpori reformi su brojni, pa se i njezini izvorno zacrtani ciljevi i metode s vremenom mijenjaju: od težnje harmonizaciji sustava došlo se do konvergencije sustava.

^{1/2} Kasniji dokumenti, koji nisu analizirani u ovom radu, donose nazivlje vezano uz upravljanje kvalitetom, te evaluacijske i akreditacijske procese.

^{1/3} U kontekstu ovog rada nije bilo moguće analizirati i zabilježiti uporabu nazivlja Bolonjske reforme u govornoj komunikaciji, ali rezultati analize dijela korpusa najbližeg govornom jeziku (izvješča) potvrđuju autoričina iskustva o čestom i nekritičnom korištenju izvornih engleskih riječi u svakodnevnom govoru.

LITERATURA

- Filipović, R. (1986): *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb, JAZU-Školska knjiga.
- Filipović, R. (1990): *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*. Zagreb, JAZU-Školska knjiga.
- Mihaljević, M. (1998): *Terminološki priručnik*. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Nikolić-Hoyt, A. (2005): *Hrvatski u dodiru s engleskim jezikom*. U: Sočanac, L., Žagar-Szentesi, O., Dragičević, D., Dabo-Denegri, Lj., Menac, A., Nikolić-Hoyt, A., Hrvatski jezik u dodiru s engleskim jezicima: adaptacija posuđenica. Zagreb, Nakladni zavod Globus, 179-205.
- Sočanac, L., Nikolić-Hoyt, A. (2006): English in Croatia: Past and Present, *Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften* 16.
- Bolonjska deklaracija (1999) www.bologna-berlin2003.de/pdf/bologna_declaration.pdf (12. 11. 2007.)
- Izvješća Nacionalne skupine za praćenje Bologne www.mzos.hr (12. 11. 2007.)
- Statut Sveučilišta u Zagrebu (2005) www.unizg.hr/38.0html (12. 11. 2007.)
- Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom školstvu (NN123/03) www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/1742.htm (12. 11. 2007.)

- Zakon o akademskim i stručnim nazivima i akademskom stupnju (NN 107/07) <http://www.nn.hr/sluzbeni-list/sluzbeni/index.asp> (12. 11. 2007.)
- Pravilnik o osnovama financiranja Sveučilišta u Zagrebu (24. 10. 2007.) <http://www.unizg.hr/743.0.html>

CROATIAN AND THE TERMINOLOGY OF THE BOLOGNA PROCESS

Summary

The paper analyzes the influence of the Bologna process on Croatian institutional terminology. Altogether 19 terms were chosen for analysis because of their frequency and significance in original English texts related to the Bologna reform. A limited corpus of carefully selected Croatian texts dealing with the reform was searched (using software search options) for foreign loan-words, adapted variants and Croatian translations of the 19 terms. The analysis was carried out within the framework of the theory of languages in contact by Rudolf Filipović. It was found that the corpus contains non-adapted and non-integrated English words, compromise replicas, stable loan translations (calques), unstable loan translations, neologisms, new foreign acronyms, code-switching and changes on the level of meaning. The choice of texts included in the analysis provides an overview of usage across a variety of administrative and institutional substyles. A comparison of different style levels reveals a certain effort to promote appropriate Croatian terminology and to standardize the most frequently used terms, but the absence of a systematic and planned approach nevertheless leads to the erosion of the Croatian syntax and to dangerous misinterpretations. Finally, an improvement will be possible only if all of the agents of the reform take active part in the production and promotion of an official glossary of Bologna terms.

Key words: *languages in contact, institutional terminology, international English, Croatian, Bologna process*